

Pelaksanaan Prinsip “Izin, Maklum Awal, Bebas dan Telus” (IMABT) dalam Hal
Ehwal Berkaitan Orang Asli di Semenanjung Malaysia
(The Implementation of the Right to “Free, Prior and Informed Consent” (FPIC) in
Orang Asli Affairs in Peninsular Malaysia)

SYAHIRAH NADIAH AHMAD A’SRI
ROHAIDA NORDIN

ABSTRAK

Hak Orang Asal sentiasa diperjuangkan pada peringkat antarabangsa dan domestik. Penulisan membincangkan pelaksanaan prinsip “Izin Maklum Awal Bebas Telus” (IMABT) dalam hal ehwal Orang Asli di Semenanjung Malaysia. Prinsip IMABT ini telah diiktiraf oleh Perkara 3 Deklarasi Hak Orang Asal (DHOA) 2007 berdasarkan prinsip hak penentuan sendiri Orang Asal. Prinsip IMABT dan perundingan membenarkan komuniti Orang Asal sesebuah negara turut terlibat dalam proses membuat keputusan bagi perkara-perkara yang boleh memberi kesan kepada mereka. Malaysia belum melaksanakan pemakaian prinsip ini walaupun telah bersetuju dengan DHOA, malah tiada garis panduan pelaksanaan IMABT disediakan sehingga kini di Malaysia. Oleh itu, penulisan ini mengemukakan cadangan sebuah garis panduan pelaksanaan IMABT yang bersesuaian dengan Orang Asli yang selari dengan DHOA serta praktikal untuk dilaksanakan. Untuk tujuan ini, Filipina akan dijadikan sebagai negara rujukan bagi melihat bagaimana prinsip ini dilaksanakan di negara tersebut. Akhir kata, kejayaan pelaksanaan prinsip ini akan menjadi titik permulaan yang besar bagi mengiktiraf hak Orang Asli dan meningkatkan status sosio-ekonomi mereka.

Kata kunci: Hak Orang Asli; Semenanjung Malaysia; Prinsip Izin Maklum Awal Bebas Telus; IMABT; Pelaksanaan Prinsip IMABT

ABSTRACT

The issue of Indigenous peoples’ rights has always been fought for both internationally and domestically. This writing focuses on implementing the principle of “Free, Prior, and Informed Consent” (FPIC) in the affairs of the Orang Asli in Semenanjung Malaysia. Article 3 of the Declaration of the Rights of Indigenous Peoples (DHOA) 2007 recognise the FPIC principle which entails the spirit of the right of Indigenous peoples to self-determination. The principles of IMABT and consultation are key aspects of the right to self-determination that allow the Indigenous community of a country to be involved in the decision-making process on matters that may affect them. Malaysia has not prepared any guidelines for implementing the FPIC principle despite agreeing with the adoption of the DHOA. Therefore, this paper presents a proposal to implement on FPIC guideline which is practical and suitable for Orang Asli in Malaysia. For this purpose, the Philippines will be used as a reference country to see how this principle is implemented in the country. If this principle is successfully implemented, it will be a great starting point that recognizes the rights of Orang Asli and will also be able to improve their socio-economic status.

Keywords: Indigenous Peoples’ Rights; Peninsular Malaysia; Independent and Transparent Prior Informed Consent Principles; FPIC; Implementation of FPIC Principles

PENGENALAN

Orang Asal di konteks Malaysia terdiri daripada etnik Orang Asli bagi mereka yang tinggal di Semenanjung Malaysia, dan Orang Asal yang tinggal di Sabah dan Sarawak dikenali sebagai “Anak Negeri” Sabah dan Sarawak. Terma-terma ini telah pun ditetapkan di bawah Perkara 160(2), 161A(6)(a) dan Perkara 161A(6)(b) Perlembagaan Persekutuan.

Berdasarkan kepada Perkara 160(2), terma Orang Asli merujuk kepada Orang Asal yang berada di Semenanjung Tanah Melayu. Seterusnya, Perkara 161A(6)(a) dan 161A(6)(b) pula fokus kepada memberi takrifan kepada Orang Asal masing-masing mengikut kedudukan Orang Asal tersebut, sama ada mereka berada di Sarawak atau Sabah. Menurut Perkara 161(A)(6)(a), “Anak Negeri” Sarawak mestilah merupakan warganegara Malaysia dan

sama ada yang tergolong dalam salah satu daripada ras yang dinyatakan dalam Fasal 7 perkara yang sama sebagai ras asli bagi Negeri itu, atau, yang berketurunan campuran yang berasal semata-mata daripada ras-ras itu. Melihat pula kepada Perkara 161(A)(6)(b), “Anak Negeri” Sabah mestilah seseorang warganegara Malaysia, dan merupakan anak atau cucu kepada seorang daripada suatu ras asli di Sabah, dan telah lahir (sama ada atau tidak pada atau selepas Hari Malaysia) sama ada di Sabah atau dengan bapanya berdomisil di Sabah pada masa kelahiran itu.¹

Umum mengetahui bahawa, Orang Asli serta Anak Negeri Sabah dan Sarawak merupakan orang yang terawal menduduki Tanah Melayu, kini Malaysia, sebelum kedatangan Melayu sendiri. Definisi Orang Asal yang paling kerap diterima dari perspektif keilmuan adalah definisi menurut Martinez-Cobo yang mana kriteria-kriteria Orang Asal menurut beliau adalah seperti berikut: (i) terdapat sejarah akan komuniti tersebut mengalami pencerobohan atau penjajahan; (ii) pengenalan diri komuniti tersebut adalah berbeza daripada masyarakat nasional yang lain; (iii) pada masa kini, status komuniti tersebut bukan merupakan komuniti dominan; dan akhir sekali melihat kepada sekiranya terdapat (iv) tekad daripada komuniti tersebut untuk memelihara tanah adat mereka.² Berdasarkan kepada definisi Orang Asal menurut Martinez-Cobo, jelas bahawa Orang Asli serta Anak Negeri Sabah dan Sarawak memenuhi kriteria ini. Selanjutnya, melalui Deklarasi mengenai Hak Orang Asal (DHOA) yang telah diterima pakai oleh Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB), hak Orang Asal telah diiktiraf di bawah undang-undang antarabangsa pada tahun 2007. Ini bermaksud, apabila sesebuah komuniti Orang Asli di Malaysia memenuhi definisi berdasarkan kriteria Orang Asal seperti definisi yang diberikan oleh Martinez-Cobo, maka hak Orang Asal yang telah diiktiraf di bawah undang-undang antarabangsa juga terpakai terhadap Orang Asli di Malaysia.

Prinsip IMABT dan perundingan merupakan aspek utama bagi hak penentuan sendiri yang mana ini akan membenarkan komuniti Orang Asal untuk turut terlibat dalam proses pembuatan keputusan bagi perkara-perkara yang boleh memberi kesan kepada mereka. Namun, Malaysia yang merupakan salah satu negara yang telah bersetuju dengan DHOA, masih belum melaksanakan pemakaian prinsip ini malah tiada garis panduan pelaksanaan IMABT disediakan sehingga kini walaupun terdapat pelbagai

saranan dikemukakan berhubung pelaksanaan prinsip IMABT serta telah pun mendapat persetujuan oleh kerajaan untuk menerima pakai prinsip ini.

Di sini, pendekatan perbandingan dibuat ke atas isu pelaksanaan prinsip IMABT di Malaysia dengan menjadikan Filipina sebagai negara contoh. Secara umumnya, negara ini dipilih kerana Filipina merupakan negara berdekatan yang berjaya melaksanakan prinsip IMABT dalam sistem pentadbiran kerajaan Filipina. Data-data dianalisis dengan pendekatan analisis kritis untuk menilai sesuatu peraturan, prinsip, kes atau institusi undang-undang. Dengan cara ini, pengkaji dapat menganalisis dan memahami masalah yang timbul dengan mendalam, menganalisis setiap elemen dalam statut dan undang-undang berkaitan dan memberi cadangan penambahbaikan.

KEDUDUKAN ORANG ASAL DI BAWAH UNDANG-UNDANG ANTARABANGSA

Kedudukan Orang Asal di bawah perundangan antarabangsa boleh dilihat melalui beberapa instrumen antarabangsa yang penting seperti DHOA. DHOA merupakan sejenis peraturan tidak mengikat atau pun juga dikenali sebagai “*soft law*”. *Soft law* iaitu undang-undang lembut merujuk kepada sebuah peraturan undang-undang antarabangsa yang tidak menetapkan hak atau kewajipan konkrit terhadap mana-mana pihak akibat sifatnya yang kabur atau tidak tepat sehingga sama sekali tidak mempunyai kandungan undang-undang yang praktikal.³ *Soft law* boleh berubah kepada sebuah undang-undang adat antarabangsa yang harus dipatuhi oleh setiap negara. Malahan itu, DHOA ini juga turut boleh menjadi dasar bagi sesuatu triti pada masa akan datang.⁴ Secara ringkasnya, DHOA merupakan sebuah instrumen undang-undang antarabangsa bagi melindungi hak kolektif dan hak individu Orang Asal. Salah satu hak Orang Asal yang dilindungi di bawah DHOA ialah hak penentuan sendiri yang terdapat di bawah perkara 3 DHOA dan hak ini saling berkait dengan prinsip “Izin Maklum Awal Bebas Telus (IMABT)”. Prinsip IMABT merupakan sebuah prinsip yang diiktiraf menerusi DHOA yang didasari oleh semangat hak penentuan sendiri Orang Asal di bawah perkara 3 DHOA.

Seterusnya, *Indigenous and Tribal Peoples Convention 1989* atau juga dikenali sebagai ILO 169 juga merupakan konvensyen utama yang dirujuk bagi perihal Orang Asal. ILO 169 ini telah menjadikan rundingan IMABT sebagai prasyarat bagi badan

perundangan mahu pun badan pentadbiran untuk menerima pakai apabila mereka mempunyai niat atau rancangan untuk membuat projek pembangunan ekonomi di penempatan Orang Asli atau mana-mana kawasan yang Orang Asli mempunyai pengaruh. Hak kepada perundangan IMABT telah diiktiraf di bawah ILO 169.⁵ Selanjutnya, DHOA dan ILO 169 yang merupakan salah sebuah konvensyen di bawah Organisasi Buruh Antarabangsa telah menyediakan kerangka undang-undang berkaitan prinsip IMABT. Namun, walaupun status undang-undang kedua-dua instrumen ini telah kian mengukuh, pelaksanaan prinsip IMABT terbukti sukar.

REALITI STATUS KINI PEMAKAIAN PRINSIP IMABT DI MALAYSIA

Malaysia telah mengundi dalam pemakaian DHOA dan walaupun DHOA tidak bersifat wajib serta mengikat, Malaysia memegang tanggungjawab moral dalam mencapai piawaian minima DHOA. Di Malaysia, walaupun adanya Akta Orang Asli 1954 (AOA) yang diluluskan oleh Parlimen sebagai akta untuk melindungi kesejahteraan dan pembangunan Orang Asli di semenanjung Malaysia, tiada satu peruntukan spesifik di bawah akta ini yang menyentuh akan prinsip IMABT terhadap Orang Asli bagi projek-projek pembangunan yang akan dilaksanakan di kawasan penempatan mereka. Contohnya dalam keadaan di mana walaupun sesebuah komuniti Orang Asli telah menduduki sesuatu tanah setelah sekian lama, mereka cuma mempunyai hak penghuni kepada tanah tersebut dan tiada hak eksklusif diberikan kepada mereka. Akibat daripada ini, ramai yang mengambil kesempatan akan situasi ini dan menyebabkan komuniti Orang Asli tersebut terpaksa pindah ke Penempatan Semula Orang Asli malah pampasan yang ditawarkan tidak mencukupi. Persoalan yang timbul daripada situasi tersebut adalah menentukan kaedah perundangan yang boleh diterimapakai agar Orang Asli di Malaysia tidak terus ditindas dan diambil kesempatan lagi.⁶

AOA yang digubal bagi melindungi kepentingan Orang Asli mempunyai banyak kekurangan. Pertama sekali boleh dilihat di bawah seksyen 8(1) AOA, bahawa Orang Asli hanya memiliki hak eksklusif sebagai penghuni tanah, namun mereka tidak mempunyai hak pemilikan terhadap tanah. Tambahan itu, menurut seksyen 12 AOA, pihak kerajaan boleh mengambil tanah mereka pada bila-bila masa, tetapi

pampasan yang diberikan hanyalah terhadap nilai tanaman dan urus kerja di atas permukaan tanah tersebut, dan tidak termasuk nilai tanah itu sendiri. Berikutan dengan perkara ini, pelaksanaan prinsip IMABT tidak boleh dilaksanakan kerana Orang Asli tidak mempunyai hak pemilikan ke atas tanah yang mereka duduki walaupun setelah bertahun lamanya.

Undang-undang dan polisi sedia ada di Malaysia berhubung prinsip IMABT dalam projek pembangunan melibatkan Orang Asli perlulah dianalisis dan disemak kembali sekaligus pengubahsuaian yang wajar perlulah dibuat terhadap undang-undang dan polisi tersebut. Oleh demikian, penulisan ini memberi fokus dalam mengemukakan cadangan untuk membentuk sebuah garis panduan pelaksanaan IMABT yang bersesuaian dengan Orang Asli di negara ini yang selari dengan DHOA serta praktikal untuk dilaksanakan oleh Jabatan Kemajuan Orang Asli (JAKOA) dan agensi-agensi kerajaan yang berkaitan. Penulisan ini merujuk kepada negara Filipina serta mencontohi pelaksanaan proses IMABT yang dilaksanakan oleh mereka.

Malaysia memegang kewajipan moral untuk mencapai piawai minimum DHOA dan hasrat deklarasi tersebut. Pelaksanaan prinsip IMABT adalah penting untuk memastikan hak penentuan sendiri Orang Asli tercapai supaya dapat menjamin mereka peluang untuk turut serta dalam proses pembuatan keputusan bagi segala perkara yang melibatkan mereka secara langsung dan secara tidak langsung sekaligus memelihara kepentingan mereka. Oleh demikian, penulisan ini adalah sangat penting dan berguna kepada negara kerana hasil penulisan ini boleh dijadikan sebagai sebuah bahan rujukan dan panduan dalam pelaksanaan prinsip IMABT terhadap Orang Asli di Malaysia. Melalui penulisan ini, pihak kerajaan dan JAKOA dapat melihat bahawa sebuah garis panduan pelaksanaan IMABT yang memenuhi keperluan dan kehendak semasa Orang Asli dan JAKOA tidak mustahil untuk dibentuk. Diharapkan agar hasil penemuan penulisan ini dapat membantu pihak kerajaan dan JAKOA dalam membentuk sebuah garis panduan yang realistik, praktikal dan sesuai untuk dilaksanakan dalam pentadbiran negara ini. Akhir sekali, turut diharapkan agar penulisan ini bukan sahaja menjadi pemangkin transformasi sosial dan ekonomi Orang Asli tetapi juga memudahkan urusan tuan punya projek pembangunan dan masyarakat umum di Malaysia.

DEFINISI IMABT

Pengiktirafan hak Orang Asal, terutama sekali berkenaan topik “Izin, Maklum Awal, Bebas, Telus (IMABT)”, bermula dengan sejarah di bawah perundangan antarabangsa yang berbalik kepada penerimaan triti yang bersifat ‘*consent-based*’ boleh dikatakan secara rasminya telah mengakui hak ketentuan sendiri dan kedaulatan Orang Asal pada saat itu. Kini, sejarah ini telah membawa kepada pembaharuan terkini terhadap keperluan keizinan di bawah perundangan antarabangsa mengenai hak asasi manusia. Namun, ketegangan akan apa makna sebenar maksud ‘Izin, Maklum Awal, Bebas, Telus’ masih kekal.⁷ Sebelum berbincang dengan lebih lanjut, secararingkasnya, perkara yang perlu diambil maklum adalah bahawa DHOA telah menegaskan akan keperluan negara-negara untuk mencapai IMABT melalui perkara 10, 11, 19, 30 dan 32 deklarasi tersebut.⁸

Perkara 10 Deklarasi Hak Orang Asal (DHOA) menyatakan bahawa Orang Asal tidak boleh dihalau secara paksa daripada tanah adat mereka. Malahan itu, sebarang penempatan semula terhadap mereka tidak boleh dilakukan tanpa mendapat “IMABT” daripada komuniti Orang Asli yang terkesan tersebut. Perkara 10 DHOA adalah berbunyi seperti sedemikian:

“Indigenous peoples shall not be forcibly removed from their lands or territories. No relocation shall take place without the free, prior and informed consent of the indigenous peoples concerned and after agreement on just and fair compensation and, where possible, with the option of return.”

Perkara 11 DHOA pula berkaitan dengan hak Orang Asal untuk menjalani dan menghidupkan semula tradisi dan budaya mereka. Selain itu, Perkara 11(2) DHOA turut menyatakan bahawa jika mana harta berkenaan adalah harta berkaitan dengan sama ada budaya, intelektual, keagamaan dan kerohanian mereka yang diambil tanpa mencapai IMABT atau melanggar undang-undang, tradisi dan adat mereka, maka pihak kerajaan perlu memberi pemulihan. Begitu juga di bawah Perkara 30 DHOA yang turut menyebut akan prinsip IMABT tetapi Perkara 30 pula merangkumi pelaksanaan IMABT berkaitan dengan aktiviti ketenteraan tidak boleh dilakukan di kawasan Orang Asal tanpa persetujuan Orang Asal yang berkenaan.

Di samping itu, di bawah perkara 19 DHOA, setiap negara dinyatakan perlu untuk membuat perundingan dan dengan niat baik bekerjasama bersama Orang Asal. Malah, melalui wakil mereka,

prinsip penting di bawah DHOA itu sendiri iaitu prinsip IMABT perlu diaplikasikan sebelum menerimapiakai atau melakukan sebarang perubahan dalam perundangan mahu pun pentadbiran yang boleh memberi kesan terhadap komuniti Orang Asal yang berkaitan. Keizinan atau pun persetujuan perlulah diperoleh oleh mana-mana agensi kerajaan sebagai objektif sesi perundingan yang diadakan sebelum memulakan usaha-usaha sebagai contoh, pertama sekali, seperti yang termaktub di bawah perkara 19 DHOA, perkara yang melibatkan pemakaian perundangan atau dasar pentadbiran yang akan memberi kesan kepada Orang Asal. Kedua, seperti dinyatakan di bawah perkara 32 DHOA, di mana keizinan atau pun persetujuan perlulah diperoleh sebelum mana-mana pihak menjalankan projek yang akan memberi kesan terhadap hak Orang Asal terhadap tanah, penempatan, sumber-sumber semula jadi seperti melalui perlombongan mahu pun eksploitasi. Sebelum membincangkan isu mengenai pelaksanaan prinsip IMABT, maksud prinsip dan elemen yang terdapat di bawah prinsip ini perlulah diketahui dan difahami terlebih dahulu.

‘IZIN’

Pertama sekali, ‘izin’ di bawah konteks prinsip ini bermaksud komuniti Orang Asal mempunyai pilihan untuk bersetuju atau pun menolak projek yang ingin dilaksanakan oleh mana-mana pihak jika mana projek tersebut akan memberi kesan terhadap kehidupan mereka.⁹ ‘Izin’ di sini merupakan suatu keizinan yang diperoleh melalui persetujuan kolektif komuniti Orang Asal¹⁰. Secara ringkasnya, komuniti Orang Asal berkenaan perlu secara kolektif menyetujui pelaksanaan projek yang dikemukakan.¹¹ Namun begitu, ‘izin’ yang diperoleh bukanlah daripada satu kali proses konsultasi sahaja tetapi keizinan yang kekal diperoleh melalui setiap tahap yang terdapat di bawah satu projek yang dikemukakan tersebut. Hal ini bermakna, komuniti Orang Asal tersebut perlu memberi persetujuan mereka bagi setiap tahap pelaksanaan sesuatu projek.

Proses perundingan dan penyertaan dalam perundingan tersebut merupakan komponen terpenting bagi proses untuk mendapatkan keizinan itu sendiri.¹² Keizinan ini perlu diperoleh secara berterusan sehingga ke akhir dan tamat projek tersebut dilakukan. Selain itu, ‘izin’ dalam konteks prinsip IMABT tidak bermaksud bahawa perlu mendapat keizinan daripada setiap individu komuniti Orang Asal yang berkaitan, tetapi cukup sekadar

mendapat keizinan secara kolektif komuniti Orang Asli yang akan terkesan. Cara untuk menentukan bagaimanakah untuk mendapatkan persetujuan atau keizinan secara kolektif adalah berdasarkan kepada pilihan komuniti Orang Asli tersebut mengikut adat atau tradisi mereka sendiri.¹³

‘MAKLUM’

Seterusnya, ‘maklum’ pula bermaksud segala maklumat berkaitan dengan apa-apa projek pembangunan yang ingin diusahakan perlu dikongsikan dalam bahasa dan kaedah yang boleh difaham serta boleh diakses oleh komuniti Orang Asli yang terlibat. Pemakluman tersebut perlulah meliputi segala maklumat yang berkaitan, tidak kira dari aspek positif mahu pun negatif. Elemen “maklum” di sini merujuk kepada cara sesuatu maklumat itu dikongsikan kepada komuniti Orang Asli tersebut.¹⁴ Di sini, pemberian akses secara penuh, boleh difahami dan tepat¹⁵ terhadap maklumat berkaitan projek yang dikemukakan adalah amat penting untuk memastikan hak asasi mereka dihormati dan agar dapat mengelakkan mereka daripada dipinggirkan dari turut terlibat dalam proses projek pembangunan tersebut. Hal ini penting kerana komuniti Orang Asli perlu memahami apakah impak yang berpotensi untuk berlaku akibat daripada penerusan sesuatu projek yang ingin diusahakan tersebut.

Ditekankan sekali lagi bahawa penggunaan bahasa dan kaedah yang sesuai dalam pemberitahuan maklumat berserta pemberian masa yang mencukupi amat dititikberatkan. Hal ini agar maklumat-maklumat yang telah dikongsikan tersebut dapat difahami dengan penuh oleh komuniti Orang Asli yang berkaitan malah sebarang permintaan untuk maklumat lebih lanjut oleh mereka perlu dilayan dan diberikan.¹⁸ Hal ini perlu diberi perhatian kerana laporan daripada organisasi *Forest Peoples Programme* telah memberi kritikan mereka bahawa mereka mendapati ramai pemaju projek kebiasaannya memberi maklumat separa dan berat sebelah kepada komuniti Orang Asli dengan alasan bahawa penjelasan mudah adalah perlu sewaktu peringkat awal sesebuah projek. Oleh sedemikian, perlu difahamkan bahawa proses konsultasi ialah suatu proses berterusan untuk mencapai persetujuan bersama komuniti Orang Asli yang terlibat pada setiap tahap dan bukan sekadar ‘pemakluman’ mahu pun ‘keizinan’ yang diberikan pada satu tahap sahaja.¹⁹

‘AWAL’

Elemen ‘awal’ di bawah prinsip IMABT bermaksud persetujuan oleh komuniti Orang Asli perlu diperoleh terlebih dahulu sebelum memulakan sebarang aktiviti berkaitan dengan projek tersebut²⁰, malah, masa yang cukup perlu diberikan kepada komuniti ini agar mereka dapat membuat pertimbangan yang wajar.²¹ Seperti yang telah dinyatakan sebelum ini, keperluan agar segala maklumat berkaitan projek yang ingin diusahakan tersebut perlu ‘dimaklumkan’ kepada komuniti Orang Asli ini sebelum sebarang usaha boleh dijalankan.²² Pemakluman maklumat perlu diberikan secara ‘awal’ iaitu sebelum permulaan pelaksanaan aktiviti pembangunan²³, semasa proses pelaksanaan dan sehingga ke akhir. Hal ini perlu ditegaskan kerana laporan daripada *Forest Peoples Programme* turut menunjukkan bahawa sesi konsultasi yang dijalankan pada kebiasaannya, hanya berlaku setelah mereka sudah memulakan pelaksanaan aktiviti projek berkaitan sedangkan hakikatnya proses yang betul ialah sepatutnya pemakluman sebarang maklumat perlu dibuat sebelum mengerjakan apa-apa jenis aktiviti-aktiviti berkaitan projek tersebut. Jangka masa yang tidak mencukupi akan secara tidak langsung menghalang komuniti Orang Asli daripada terlibat dalam perbincangan mengenai projek berkenaan dan mengikut serta secara aktif, mahupun mendapatkan suara mereka daripada didengari.²⁴

‘BEBAS TELUS’

Akhir sekali, elemen ‘bebas telus’ bermaksud tidak boleh wujud sebarang unsur paksaan, menakutkan, ataupun manipulasi semasa pemberian persetujuan atau keizinan.²⁵ Dalam keadaan apabila komuniti ini enggan memberikan persetujuan mereka, mengatakan bahawa akan berlaku kesan yang tidak diinginkan akan berlaku akibat keengganan pemberian keizinan daripada komuniti ini adalah tidak dibenarkan sama sekali. Komuniti Orang Asli bagi maksud konteks keizinan yang ‘bebas telus’, mereka ini haruslah membuat keputusan mereka sendiri yang bebas daripada sebarang paksaan, berat sebelah, bersyarat, rasuah atau hadiah, tidak kira perempuan atau pun lelaki, umur mahu pun pendirian mereka.²⁶

Elemen ‘bebas telus’ ini juga merupakan salah satu elemen yang penting kerana elemen ini wujud bagi memastikan suara komuniti Orang Asli dan penduduk setempat didengari sebelum dan semasa mereka ingin membuat apa-apa keputusan berkaitan

dengan perkara-perkara yang akan memberi kesan kepada kesejahteraan kehidupan mereka sendiri seperti apa-apa aktiviti projek yang ingin diusahakan.²⁷ Hal ini juga agar keputusan yang dicapai oleh mereka adalah berdasarkan kepada keinginan mereka sendiri sebagai komuniti Orang Asal, bukan keinginan atau kepentingan orang luar yang hanya menginginkan keuntungan.

ISU DAN HALANGAN PELAKSANAAN PRINSIP IMABT DI BAWAH UNDANG-UNDANG ANTARABANGSA

Umum mengetahui bahawa, topik berkenaan prinsip IMBAT bukan lagi suatu topik yang baharu terutama sekali di arena perundangan antarabangsa. Pengiktirafan dan kenikmatan sebenar hak Orang Asal ini merupakan dua perkara yang berbeza di mana wujud jurang yang besar antara syarat yang diletakkan di bawah undang-undang antarabangsa dan amalan sebenar prinsip IMBAT. Permasalahan ini bukan setakat akibat daripada undang-undang domestik mahu pun taraf sektorial yang menerima sebahagian sahaja daripada prinsip IMBAT, tetapi kerana terdapat banyak kekeliruan mengenai pelaksanaan hak ini dan apakah cara terbaik masyarakat ramai untuk menghormati prinsip ini.²⁸ Secara ringkasnya, pelaksanaan prinsip IMBAT dilihat sangat mencabar kerana sifat, skop dan skala pelaksanaan prinsipnya yang kurang jelas ini mendapat pandangan negatif yang mengakibatkan kerisauan ramai.

Pertama sekali, pelaksanaan prinsip ini mencabar akibat daripada kekurangan pemahaman akan bagaimana prinsip IMBAT ini dipakai di pelbagai konteks politik dan sosial. Kekurangan pemahaman oleh institusi yang membuat susunan pemakaian prinsip ini juga merupakan punca cabaran penerimaan prinsip ini. Seterusnya, kekurangan pengalaman dalam pemakaian prinsip ini turut menyumbang kepada cabaran dalam pelaksanaan dan penerima pakaian prinsip ini. Tambahan itu, norma prosedur prinsip ini telah mengakibatkan hasil yang tidak dijangka dan tidak jelas turut menyumbang kepada cabaran akan pelaksanaan prinsip ini. Tidak dilupakan bahawa terdapat juga pemahaman bahawa prinsip ini dilakukan secara subjektif dengan terma dan syarat IMBAT telah mengakibatkan prinsip ini sukar untuk diterima.

Pelaburan masa yang begitu ketara kerana diperlukan bagi memakai prinsip IMBAT telah mengakibatkan kebanyakan projek gagal untuk melakukan rundingan dan gagal melibatkan

penyertaan daripada komuniti Orang Asal yang terlibat. Contohnya, berlaku kelewatan penetapan garis masa pembangunan projek, dan memerlukan tambahan sumber kewangan dan tenaga manusia untuk memastikan prinsip IMBAT ini terlaksana ketika perundingan.²⁹ Oleh hal yang sedemikian, banyak pihak kebiasaannya mengelak daripada mengadakan sesi rundingan bersama Orang Asal bagi mengelakkan pembaziran masa untuk pihaknya. Selain itu, kadangkala akibat daripada kekurangan pemahaman akan prinsip ini, kekeliruan mengenai apa yang merupakan persetujuan dan sejauh mana persetujuan harus didapati secara sukarela menjadi masalah kepada pelbagai pihak dan syarikat.³⁰ Kajian kes menunjukkan bahawa walaupun terdapat pelbagai usaha dalam memastikan hak kepada IMBAT ini dihormati, masyarakat masih berdepan dengan masalah yang serius dalam berurusan dengan agensi kerajaan dan syarikat dalam pelaksanaan prinsip ini secara cekap.³¹

Konflik antara undang-undang sedia ada dengan syarat-syarat prinsip IMBAT boleh berlaku kerana *Forest Stewardship Council* (FSC) telah meletakkan taraf yang tinggi bagi pelaksanaan prinsip ini berbanding mana-mana undang-undang domestik yang terdapat berkaitan dengan Orang Asal dan komuniti setempat. Peletakkan taraf tinggi oleh FSC ini berbanding mana-mana perundangan domestik lain dilihat sebagai suatu taraf yang melangkaui kemampuan kebanyakan negara. Ini akan menjadi masalah dan memberi kesan yang buruk kerana kebanyakan kemungkinan sesebuah negara untuk bertindak negatif dengan lebih aktif lagi terhadap isu hak Orang Asal bukan suatu yang mustahil, walaupun negara tersebut telah menerima pakai DHOA.³²

Seterusnya, isu IMBAT ini masih merupakan sebuah isu politik yang sensitif kerana kebanyakan kerajaan enggan untuk menerima hak kolektif Orang Asal terhadap hak penentuan sendiri mereka. Perkara ini adalah berkaitan dengan politik dan kepentingan sesebuah negara sendiri. Keengganan kerajaan-kerajaan ini berpunca daripada ketakutan mereka jika perkara ini boleh menggugat kedaulatan negara dan mencetus kepada peningkatan tuntutan terhadap hak pemisahan (*secession*) oleh Orang Asal ini.³³

Selanjutnya, masalah seperti penafian kepada hak terhadap tanah, keputusan yang dipaksa, manipulasi dalam kepimpinan Orang Asal, rasuah, korupsi, pertubuhan organisasi palsu, pemimpin palsu, dan dokumen palsu yang disebar luas

merupakan antara masalah yang dihadapi oleh Orang Asli, tidak kira terdapat cubaan dalam menghormati prinsip IMBAT atau pun tidak oleh negara asal Orang Asli. Sebenarnya, masalah-masalah yang dinyatakan sebelum ini bukan merupakan masalah akibat daripada IMBAT tetapi sebenarnya masalah akibat daripada ketiadaan IMBAT. Tidak dinafikan bahawa terdapat pelbagai dugaan yang harus diharungi dalam berhadapan dengan permasalahan ini sebelum sebuah keputusan tulen berprinsipkan IMBAT untuk tercapai.³⁴

Seterusnya, semakin tinggi potensi sesuatu projek akan memberi kesan kepada Orang Asli berkenaan, keperluan untuk mencapai persetujuan bersama semakin tinggi. Dalam keadaan jika aktiviti projek yang dikemukakan secara langsung akan menjejaskan atau memberi kesan yang besar terhadap hak Orang Asli terhadap tanah, sumber dan penempatan mereka, maka keperluan persetujuan ialah pada takat maksimum. Apa yang perlu diambil perhatian adalah, walaupun persetujuan bukan sesuatu yang mutlak bagi semua keadaan, mana-mana pihak masih perlu menghormati hak substantif Orang Asli dan melaksanakan IMBAT.³⁵

Isu berkaitan percanggahan hak dan isu pemerintahan turut timbul di mana di bawah isu ini, kontroversi boleh tercetus dalam keadaan terdapat pengiktirafan hak yang boleh melemahkan hak Orang Asli.³⁶ Sebagai contoh keadaan di Sabah, Malaysia, jika seseorang individu telah tinggal di sesuatu tanah selama tiga tahun dah telah mendapat hak ke atas tanah tersebut, keadaan ini tidak sama bagi Orang Asli. Hak yang diberikan kepada individu tersebut terhadap tanah dilihat sebagai ada konflik di mana jika diaplikasikan kepada situasi Orang Asli, mereka yang telah menetap lama di sesuatu tanah tidak dapat memiliki hak yang sama kepada tanah mereka seperti individu yang sebelumnya. Orang Asli tidak memiliki hak yang sama kerana hak tersebut adalah tidak diiktiraf oleh kerajaan.³⁷ Dalam erti kata lain, ironinya ialah, isu lain berkaitan pelaksanaan prinsip IMBAT ini dinyatakan akan menyumbang kepada pergolakan sivil di mana Orang Asli dianggap mempunyai perlakuan istimewa yang tidak dibenarkan terhadap masalah lain dan atau pun perlakuan istimewa ini adalah terhadap mana-mana kumpulan Orang Asli yang terkesan oleh sesuatu projek.³⁸

Melalui perbincangan di atas, adalah jelas bahawa prinsip IMBAT merupakan sebuah prinsip di mana di bawah prinsip ini, Orang Asli mempunyai hak untuk memberi atau tidak memberi keizinan

mereka terhadap apa-apa pelaksanaan aktiviti-aktiviti yang boleh memberi kesan kepada mereka, terutamanya mengenai perkara yang memberi kesan terhadap tanah mereka, tempat tinggal mereka dan sumber-sumber semula jadi yang mereka bergantung dalam kehidupan mereka.³⁹

Berdasarkan kepada definisi yang telah dijelaskan secara terperinci, boleh difahamkan bahawa prinsip IMBAT merujuk kepada keizinan dan bukan setakat konsultasi semata-mata. Secara ringkasnya, konsultasi yang dijalankan bersama komuniti Orang Asli ini bukan setakat pemakluman awal bahawa sesebuah projek ingin diusahakan akan memberi kesan kepada mereka, tetapi keizinan atau persetujuan yang dibuat bebas oleh komuniti ini perlulah diperolehi. Prinsip IMBAT ini telah berkembang sebagai sebuah perlindungan daripada impak yang mengecewakan apabila komuniti Orang Asli sering ditinggalkan daripada turut terlibat dalam perbincangan berkaitan dengan pelan dan proses membuat keputusan, terutama sekali pelan yang melibatkan projek pembangunan berskala besar dan kegunaan tanah yang berubah.⁴⁰

Oleh itu, pemaju sesebuah projek pembangunan dan komuniti Orang Asli yang terlibat perlulah mencapai sebuah *consensus* antara mereka.⁴¹ Tambahan itu, sudah terang lagi bersuluh sebenarnya kesemua elemen prinsip IMBAT adalah saling berkait dan tidak sepatutnya dianggap sebagai elemen-elemen yang terpisah. Akhir sekali, elemen ‘maklum’, ‘awal’ dan ‘bebas telus’ merupakan elemen yang dijadikan sebagai tetapan syarat agar keizinan merupakan sebuah proses membuat keputusan secara berterusan.⁴²

PELAKSANAAN PRINSIP IMBAT DI FILIPINA

Seperti yang telah dijelaskan sebelum ini, Filipina dijadikan sebagai negara rujukan bagi membantu dalam membentuk sebuah struktur dan garis panduan pelaksanaan prinsip IMBAT yang berkesan dan bersesuaian untuk digunapakai terhadap apa-apa perkara yang berkaitan dengan hal ehwal Orang Asli di Semenanjung Malaysia.

Merujuk kepada pelaksanaan IMBAT di Filipina selepas penggubalan *Indigenous Peoples Rights Act 1977* (IPRA) yang sejurus itu menandakan titik permulaan prinsip IMBAT ini digunapakai di Filipina dan melihat kepada realiti selepas pelaksanaannya, perkara-perkara seperti (i) pemahaman akan perbezaan sifat perundangan domestik dan antarabangsa; (ii) definisi IMBAT; (iii) persoalan sama ada IMBAT merupakan kuasa veto; dan (iv)

apakah skop dan prosedur pelaksanaan prinsip IMBAT, merupakan empat perkara utama yang perlu dimasukkan di bawah sebuah garis panduan pelaksanaan IMBAT agar kesilapan-kesilapan yang terjadi dalam pelaksanaan IMBAT di Filipina dapat dielakkan daripada berlaku dan diulangi di Malaysia. Tambahan itu, apabila keempat-empat perkara penting ini dimasukkan dalam garis panduan, maka pelaksanaan IMBAT tidak mustahil akan berjaya dilaksanakan kerana persoalan yang pernah timbul dan tidak dijelaskan sebelum ini kini dapat dijelaskan.

SIFAT PERUNDANGAN ANTARABANGSA DAN KESAN TERHADAP PELAKSANAAN IMABT DI MALAYSIA

Berdasarkan kepada teori *dualist*, undang-undang antarabangsa dan undang-undang domestik dianggap sebagai dua sistem perundangan yang berbeza dan terpisah yang wujud secara bebas antara satu sama lain.⁴³ Tambahan itu, di bawah teori ini, sebelum undang-undang antarabangsa boleh digunapakai dalam perundangan domestik, undang-undang tersebut perlu diterapkan menjadi undang-undang domestik melalui proses transformasi terlebih dahulu.⁴⁴ Oleh kerana Malaysia merupakan salah sebuah negara yang memakai teori ini, maka tidak mudah bagi mana-mana undang-undang antarabangsa dibawa masuk dan digunapakai di Malaysia.

Melihat kepada isu berkaitan prinsip IMBAT, ILO 169 adalah sebuah konvensyen dan merupakan satu-satunya konvensyen yang mengikat yang telah menetapkan keperluan IMBAT dengan menggunakan istilah 'hendaklah' tanpa syarat seperti yang boleh dibaca di bawah Perkara 16(2) ILO 169 yang berbunyi seperti:⁴⁵

"Where the relocation of these peoples is considered necessary as an exceptional measure, such relocation shall take place only with their free and informed consent." (ILO 169, 1989)

Namun begitu, Malaysia bukan negara pihak kepada ILO 169, dan demikian tidak terikat kepadanya. Oleh yang demikian, Malaysia tidak terikat secara undang-undang terhadap piawaian undang-undang antarabangsa terutamanya kerana Malaysia tidak *incorporate* undang-undang antarabangsa ke dalam undang-undang domestik.⁴⁶

Seterusnya, DHOA yang merupakan instrumen perundangan antarabangsa yang utama dirujuk bagi hal berkaitan dengan hak Orang Asli

membawa status kuasa mengikat yang berbeza jika dibandingkan dengan ILO 169. DHOA hanya merupakan *soft law* dan *soft law* di sini membawa maksud bahawa ianya tidak mempunyai kuasa mengikat terhadap mana-mana negara seperti mana ILO 169 mempunyai kuasa mengikat. Walaupun begitu, Malaysia masih mempunyai tanggungjawab moral untuk memastikan hak Orang Asli tidak dilucutkan serta memegang tanggungjawab untuk menjaga hak-hak mereka.⁴⁷

Prinsip IMABT dibincangkan kerana prinsip ini merupakan sebuah prinsip yang penting di mana jika prinsip ini berjaya dilaksanakan, ia akan menjadi titik permulaan yang besar yang bukan hanya mengiktiraf hak Orang Asli malah akan dapat meningkatkan status sosio-ekonomi mereka. Umum mengetahui bahawa, Filipina merupakan negara pertama di Asia Tenggara yang mana pemakaian prinsip IMABT telah terlaksana dalam pentadbiran kerajaan mereka. Penggubalan IPRA merupakan pelantar bagi kejayaan pelaksanaan prinsip IMABT di negara tersebut. Walaupun Filipina bukan negara pihak kepada ILO 169, namun, Filipina merupakan satu-satunya negara yang mempunyai peruntukan terperinci yang berkaitan dengan prinsip IMABT dalam perundangan mereka sedangkan negara pihak kepada ILO 169 sendiri tidak mempunyai sebarang peruntukan IMABT dalam perundangan mereka.⁴⁸ Peruntukan terperinci prinsip IMABT dalam perundangan Filipina boleh dilihat secara nyata di bawah seksyen 3(g) IPRA yang berbunyi seperti:

"Free and Prior Informed Consent - as used in this Act shall mean the consensus of all members of the ICCs/IPs to be determined in accordance with their respective customary laws and practices, free from any external manipulation, interference and coercion, and obtained after fully disclosing the intent and scope of the activity, in a language and process understandable to the community". (IPRA, 1997)

Oleh itu, bagi menjayakan pelaksanaan prinsip IMABT di Malaysia pula, Malaysia boleh merujuk kepada Filipina dan menjadikan Filipina sebagai negara rujukan untuk membentuk satu struktur dan garis panduan pelaksanaan prinsip IMABT yang bersesuaian dengan Orang Asli yang selari dengan DHOA serta praktikal untuk dilaksanakan di Malaysia. Apa yang perlu diambil perhatian adalah walaupun dengan adanya struktur dan garis panduan terhadap pelaksanaan prinsip IMABT, perlindungan hak Orang Asli di Malaysia memerlukan kesediaan dari pihak kerajaan Malaysia sendiri untuk merumuskan dan melaksanakan dasar dan undang-undang yang mempromosikan hak Orang Asli

serta bagi melindungi hak mereka.⁴⁹ Tambahan itu, melihat kepada penggunaan bahasa di dalam DHOA, ini mengukuhkan lagi realiti bahawa DHOA hanya akan dapat direalisasikan oleh pemerintah negara.⁵⁰

Ringkas kata, kepentingan IMABT ini perlu difahami dari sudut di mana perlindungan terhadap hak Orang Asli akan dapat menjadi lebih kukuh sekiranya prinsip IMABT ini terlaksana kerana prinsip ini memastikan sebarang perkara yang ingin dilakukan terhadap Orang Asli perlu mendapatkan IMABT daripada komuniti Orang Asli yang akan terkesan tersebut. Apa yang perlu diingati adalah bahawa IMABT merupakan salah satu daripada elemen bagi hak penentuan sendiri Orang Asli walaupun jika melihat kepada Perkara 32(2) DHOA tiada mempunyai kaitan yang jelas akan kaitan prinsip IMABT dengan hak penentuan sendiri yang mana Perkara 32(2) DHOA menyatakan seperti sedemikian:

“States shall consult and cooperate in good faith with the indigenous peoples concerned through their own representative institutions in order to obtain their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands or territories and other resources, particularly in connection with the development, utilization or exploitation of mineral, water or other resources.”

Meskipun begitu, DHOA tetap mengakui secara tersirat hubungan prinsip IMABT dengan hak penentuan sendiri malah prinsip IMABT ini turut diujahkan sebagai penting untuk pengoperasian hak penentuan sendiri.⁵¹ Hal ini kerana, berkaitan dengan hak penentuan sendiri, tidak ada peruntukan khusus yang harus ditafsirkan secara berasingan tetapi sebaliknya perlu dibaca dalam konteks keseluruhan DHOA serta undang-undang hak asasi manusia antarabangsa yang lain.⁵²

Selain itu, dasar paternalisme terhadap Orang Asli yang telah diperkenalkan semasa kedudukan British di Tanah Melayu sejourus itu penting untuk dihapuskan agar dapat menjayakan inisiatif untuk menghasilkan sebuah perubahan terhadap nasib dan sosio-ekonomi Orang Asli melalui pelaksanaan prinsip IMABT ini dalam hal ehwal berkaitan Orang Asli di Semenanjung Malaysia. Hal ini kerana, dasar paternalisme tersebut sebenarnya secara realiti merupakan ancaman terbesar yang wujud terhadap sebarang evolusi yang ingin dilakukan.

DAKWAAN IMABT MEMBERI KUASA VETO KEPADA ORANG ASLI

Kini, prinsip IMABT semakin diterima malah disokong oleh dasar dan undang-undang antarabangsa⁵³ malah DHOA kini merupakan instrumen hak asasi manusia antarabangsa yang disepakati yang mana tiada negara di dunia yang secara rasmi menentanginya.⁵⁴ Kesepakatan ini telah disahkan oleh *UN General Assembly* pada tahun 2014 dan 2015. Walaubagaimanapun pada peringkat domestik pula, seperti di Malaysia, pelaksanaan IMABT diragu-ragukan dan masih lagi tidak terlaksana kerana wujud persoalan seperti sama ada pelaksanaan IMABT ini merupakan kuasa veto. Persoalan turut berkait dengan apakah pelaksanaan IMABT yang tepat dan apakah maksud sebenar “izin” atau pun “persetujuan” yang dimaksudkan di bawah prinsip IMABT ini, dan seterusnya, adakah itu bermaksud bahawa komuniti Orang Asli mempunyai hak veto.⁵⁵

Perdebatan mengenai prinsip IMABT dan kuasa veto tidak dinafikan berlaku. Hal ini kerana terdapat percanggahan pemahaman di mana beberapa pihak percaya bahawa prinsip IMABT menyiratkan kuasa veto yang umum berkaitan apa-apa keputusan yang akan memberi kesan kepada Orang Asli, manakala beberapa pihak lain pula menyimpulkan bahawa persetujuan merupakan objektif kepada konsultasi yang dilaksanakan dengan niat baik serta bermakna. Namun begitu, James Anaya, telah menjawab isu ini dengan menjelaskan bahawa perkara 19 DHOA tidak boleh dianggap sebagai memberi Orang Asli ini kuasa veto terhadap apa-apa perkara yang memberi kesan kepada mereka, tetapi maksud di sebaliknya perkara 19 perlu difahami bahawa objektif konsultasi ialah untuk mencapai persetujuan bersama dengan Orang Asli. Dalam erti kata lain, walaupun DHOA dan ILO 169 menyediakan keperluan konsultasi dengan objektif untuk mencapai persetujuan, namun, persetujuan tersebut bukan bersifat mutlak tetapi perlu melihat kesesuaian keadaan bersama tahap potensi kesannya terhadap Orang Asli dari segi maksud sejauh manasesuatu perkara boleh memberi kesan terhadap kehidupan mereka.⁵⁶

Bagi menjawab persoalan sama ada makna “izin” yang dimaksudkan di bawah prinsip IMABT ini, perbezaan antara maksud “izin” dan “veto” perlu diketahui dan difahami. “Izin” yang dimaksudkan di bawah prinsip IMABT ini tidak membawa maksud yang sama dengan “veto” kerana “veto” adalah apabila berlaku pemberian kuasa yang lengkap

dan sewenang-wenang tanpa ada pengimbangan hak.⁵⁵ Bukan maksud atau penafsiran DHOA yang merangkumi beberapa peruntukan pengimbangan yang paling komprehensif dalam instrumen hak asasi manusia antarabangsa untuk menyamakan “izin” dengan “veto”.⁵⁶ Hal ini kerana, DHOA tidak menyatakan bahawa Orang Asli mempunyai hak untuk mendapatkan persetujuan, tetapi apa yang dinyatakan di dalam DHOA adalah setiap negara hendaklah berunding dengan Orang Asli dengan objektif untuk mencapai persetujuan mereka.

CADANGAN SKOP DAN PROSEDUR PELAKSANAAN IMABT DI MALAYSIA

Sifat perundangan antarabangsa perlu difahamkan terlebih dahulu agar dapat memahami bagaimana perundangan antarabangsa berfungsi serta kesan yang daripadanya serta persoalan berkaitan sama ada IMABT ini membawa maksud veto. Bertitik tolak daripada itu, tidak lupakan juga aspek yang penting bagi menjayakan pelaksanaan prinsip IMABT ini perlu berbalik kepada definisi IMABT itu sendiri. Hal ini kerana, sebuah garis panduan pelaksanaan ini perlu bermula dengan definisi IMABT yang mana definisi ini akan menjadi tulang belakang kepada kefahaman akan pelaksanaan IMABT.

Sebelum masuk kepada skop dan prosedur yang perlu bagi garis panduan pelaksanaan IMABT, persiapan bagi kejayaan pelaksanaan IMABT yang sesuai perlulah diketahui terlebih dahulu. Antara persiapan yang sesuai untuk digunapakai boleh dirujuk mengikut 6 cadangan yang dicadangkan oleh *Forest Stewardship Council* iaitu dengan: (i) membina hubungan jangka panjang bersama komuniti Orang Asli yang berkenaan; (ii) berusaha untuk mencapai persetujuan bersama; (iii) peka jika berlaku ketidakseimbangan kuasa; (iv) merancang sebuah proses perundingan yang berterusan dan fleksibel; (v) membina suatu perjanjian mengenai skop hak; dan akhir sekali (vi) mengesahkan dan mendokumentasikan proses perundingan tersebut (Forest Stewardship Council, 2019). Berdasarkan kepada 6 cadangan yang digarisi ini, jelas bahawa sebenarnya proses IMABT tidak boleh dianggap hanya sekadar proses yang perlu dilakukan untuk mencapai objektif pelaksanaan aktiviti yang ingin dilakukan mengikut kes demi kes. Sebaliknya, proses IMABT ini melibatkan perundingan yang memerlukan kesefahaman antara pihak-pihak yang terlibat agar IMABT yang dicapai itu adil dan diperoleh daripada kesepakatan, bukan sebaliknya.

Penjelasan terhadap makna IMABT ini amatlah penting agar semua pihak faham dan jelas akan makna apakah itu IMABT. Di mana jika berlaku sebarang konflik atau keraguan ketika melaksanakannya, definisi IMABT ini dapat membantu menjadi panduan. Seperti yang telah dijelaskan sebelum ini, walaupun tiada definisi IMABT yang tetap⁵⁷, namun apa penting untuk diketahui ialah prinsip ini menuntut kerajaan negeri dan mana-mana negeri dari semua jenis dan dari semua peringkat untuk memperoleh IMABT daripada komuniti Orang Asli yang terlibat sebelum menggunakan dan melaksanakan projek, program atau perundangan dan langkah-langkah pentadbiran yang boleh mempengaruhi dan memberi kesan terhadap mereka.⁵⁸ Prinsip ini menekankan bahawa Orang Asli perlu termasuk dalam proses perundingan. Tambahan itu, di bawah prinsip ini, masa yang diperlukan untuk proses perundingan haruslah dihormati serta maklumat mengenai kemungkinan kesan daripada aktiviti perlu didedahkan terlebih dahulu kepada komuniti Orang Asli tersebut. Dengan adanya langkah perundingan yang sah dilaksanakan, ini akan memastikan aktiviti yang dirancang adalah berdasarkan kepada kepentingan dan keperluan Orang Asli yang mana ini seterusnya memungkinkan proses pembangunan penentuan sendiri pada masa yang sama.⁵⁹

Berkaitan dengan skop dan prosedur pelaksanaan prinsip IMABT pula, secara prinsipnya skop pelaksanaan IMABT ini terpakai kepada semua perkara yang melibatkan hal ehwal Orang Asli di Malaysia tidak kira mengenai apa-apa perkara tetapi kebiasaannya pelaksanaan IMABT ini biasanya terpakai apabila melibatkan isu-isu mengenai tanah adat mereka. Mengenai prosedur pelaksanaan prinsip ini pula, ia meliputi beberapa perkara yang harus dibincangkan secara jelas dan perkara ini akan dibincangkan di dalam perenggan seterusnya.

Pertama sekali, prosedur pelaksanaan IMABT ini melibatkan proses rundingan antara komuniti Orang Asli bersama pihak yang ingin melakukan sesuatu projek yang akan memberi kesan terhadap kehidupan komuniti Orang Asli tersebut, tidak kira pihak kerajaan, agensi kerajaan mahu pun agensi swasta. Rundingan ini dilakukan sehingga mencapai suatu persetujuan antara kedua-dua pihak dan di sini, barulah dikira IMABT dicapai. Namun begitu, tidak dinafikan bahawa akan berlaku keadaan apabila tiada persetujuan dapat tercapai, contohnya pihak tuanpunya projek masih ingin meneruskan pelaksanaan projek itu walaupun tidak mendapat

persetujuan dengan Orang Asli. Di sini, menurut James Anaya, pihak-pihak berkenaan boleh merujuk kepada mahkamah untuk mengkaji semula projek dan keputusan yang mana pihak tuannya projek ingin lakukan. Dengan merujuk kepada mahkamah untuk membuat pengkajian semula, ini adalah agar dapat memastikan hak Orang Asli dihormati dan keputusan tuannya projek adalah wajar dilakukan.⁶⁰

Selanjutnya, prosedur pelaksanaan prinsip IMABT ini perlu ditegaskan bahawa ianya bukan suatu proses “one-off box-ticking exercise”.⁶¹ Perkara ini perlu diambil perhatian kerana pada awal pemakaian prinsip ini di Filipina, kesilapan ini pernah berlaku di mana Filipina menunjukkan kegagalan untuk menerapkan semangat FPIC dengan hanya mematuhi surat undang-undang.⁶² Apa yang dimaksudkan ialah pelaksanaan prinsip IMABT di Filipina pada awalnya hanya sekadar mengikut undang-undang yang mana proses IMABT hanya dilakukan untuk mencukupkan syarat, dan terdapat kegagalan untuk mengintegrasikan prinsip IMABT secara menyeluruh semasa berunding untuk menjalankan sesuatu projek.⁶³

Dalam usaha bagi memastikan pelaksanaan prinsip IMABT tidak berulang menjadi suatu proses “one-off box-ticking exercise”, apa yang boleh dilakukan adalah dengan menubuhkan pasukan IMABT yang secara khasnya bertujuan untuk mengawasi pelaksanaan IMABT bagi apa-apa projek yang ingin dilakukan.⁶⁴ Jika pasukan ini ditubuhkan, pegawai-pegawai akan dilantik bagi mengawasi pelaksanaan IMABT di setiap wilayah yang terdapat. Malahan itu, pasukan IMABT ini boleh ditubuhkan di bawah JAKOA agar terdapat pentadbiran sistematik, teratur dan berkesan dapat diwujudkan dan ini akan membantu dalam memastikan kelancaran dalam melakukan tugas.

Bertitik tolak daripada itu, penyelidikan berasaskan lapangan atau juga dikenali sebagai “field-based investigation” merupakan salah satu cara untuk memastikan terdapat kelancaran dalam melaksanakan prinsip IMABT ini.⁶⁵ Pihak yang bertanggungjawab untuk melaksanakan penyelidikan ini boleh diberi kepada pasukan IMABT seperti yang dibincangkan pada perenggan sebelum ini. Berkenaan penyelidikan berasaskan lapangan ini, penyelidikan dilakukan adalah bertujuan untuk menyelidik dan menyemak sama ada terdapat projek bertindih dengan dan atau memberi kesan kepada tanah adat. Selain itu, penyelidikan ini turut bertujuan untuk mengenal pasti Orang Asli yang

akan sama ada memberi atau menahan IMABT mereka.⁶⁶ Akhir sekali, perkara yang terpenting yang harus ditegaskan adalah kesemua pegawai JAKOA sehinggalah pasukan IMABT perlu terdiri daripada mereka yang betul memahami dan arif akan prinsip serta proses IMABT ini.⁶⁷ Ditegaskan juga bahawa mereka turut wajib untuk sentiasa ingat bahawa mereka memegang mandat untuk melindungi hak-hak Orang Asli dan bukannya pihak lain.

KESIMPULAN

Berdasarkan kepada rujukan yang dibuat terhadap Filipina, pelaksanaan prinsip IMABT di Malaysia tidak mustahil untuk berjaya dilaksanakan tetapi beberapa perubahan dan penambahbaikan sudah terang lagi bersuluh perlu dikemukakan terlebih dahulu. Penambahbaikan yang dimaksudkan ini boleh dilakukan pertama sekali melalui pindaan Akta Orang Asli 1954 (AOA). Malahan itu, jika AOA sememangnya berjaya untuk dipinda dan menambah peruntukan mengenai pelaksanaan IMABT, maka besar akan impak yang akan berlaku. Akan tetapi, jika tiada pindaan yang dapat dilakukan terhadap AOA 1954, maka garis panduan pelaksanaan IMABT ini akan menjadi penyelesaian bagi isu ini.

Umum mengetahui bahawa usaha daripada pelbagai pihak terutamanya pihak kerajaan dan JAKOA merupakan perkara penting yang perlu diambil perhatian kerana kejayaan pelaksanaan IMABT berada di tangan pihak-pihak tersebut. Pelaksanaan prinsip IMABT ini merupakan suatu usaha yang penting untuk direalisasikan bagi tujuan untuk memastikan tiada lagi berlaku penindasan yang dilakukan terhadap Orang Asli sama ada secara langsung mahu pun tidak langsung. Dengan adanya pelaksanaan prinsip IMABT yang diiktiraf penggunapakaiannya di Malaysia walaupun sekadar melalui pelaksanaan berteraskan dasar yang dibentuk dan bukannya melalui perundangan, sedikit sebanyak daripada garis panduan pelaksanaan ini akan memberi kesan yang besar terhadap masa hadapan Orang Asli di Semenanjung Malaysia kerana semua pihak masih perlu mematuhi garis panduan ini kerana ianya merupakan dasar yang dikeluarkan oleh pihak kerajaan.

Seterusnya, apa yang boleh dirumuskan adalah, walaupun terdapat beberapa garis panduan yang boleh dirujuk bagi melaksanakan prinsip IMABT ini di Malaysia, contohnya garis panduan yang disediakan oleh negara Filipina yang dikenali sebagai *The Revised Guidelines on FPIC and*

Related Processes of 2012 yang dikeluarkan oleh agensi kerajaan Filipina iaitu *National Commission on Indigenous Peoples* (NCIP) mahu pun garis panduan yang disediakan oleh REDD+, *Forest Stewardship Council* dan sebagainya, garis panduan-garis panduan yang terdapat ini yang telah menetapkan mekanisme yang seragam dan wajib ini bagaimanapun masih berbeza dari kenyataan sebenarnya apabila dilaksanakan secara praktikal kelak. Hal ini kerana proses membuat keputusan sebenarnya berbeza-beza dan ianya bergantung kepada undang-undang adat dan tradisi komuniti Orang Asli berkenaan.⁶⁸

Malahan itu, jika melihat kepada awal pelaksanaan IMABT di Filipina, persoalan-persoalan timbul seperti sama ada kedudukan IMABT yang diatur dengan ketat di Filipina membantu atau sebaliknya menghalang proses IMABT yang bermakna dan bermanfaat daripada dapat dilakukan.⁶⁹ Tuntasnya, pelaksanaan IMABT tidak perlu untuk dilaksanakan secara ketat mengikut garis panduan yang dibentuk kerana proses IMABT ini berbeza dan ia bergantung kepada kesesuaian kes demi kes. Namun begitu, ini tidak bermaksud bahawa pembentukan sebuah garis panduan tidak penting. Sebaliknya, pembentukan garis panduan bagi pelaksanaan IMABT tetap perlu kerana ia akan memberi kesan mengikat terhadap mana-mana pihak di Malaysia untuk mematuhi prinsip IMABT ini dan tidak boleh lari daripada pelaksanaannya.

Akhir kalam, sebuah garis panduan perlu disediakan agar dapat memastikan setiap projek pembangunan yang dirancang bukan sahaja memberi faedah kepada komuniti Orang Asli, malah agar dapat melindungi hak-hak mereka dalam meneruskan kehidupan mereka yang bergantung kepada tanah adat, alam sekitar, dan sumber hutan. Melalui garis panduan pelaksanaan prinsip IMABT yang dibentuk, hak dan kepentingan Orang Asli tidak lagi diketepikan dan perkara asas berkaitan mereka dapat dipelihara. Konklusinya, intipati pelaksanaan IMABT yang diketengahkan ialah berkaitan rundingan yang dilakukan bersama agar dapat mencapai persetujuan bersama. Proses rundingan yang dilakukan ini pula bukan merupakan rundingan yang dibuat satu kali, tetapi rundingan ini merupakan suatu proses berterusan yang dilakukan sehingga ke akhir pelaksanaan projek berkenaan. Ditegaskan sekali lagi, pelaksanaan IMABT ini wajib dilakukan sentiasa dengan niat baik dan secara menyeluruh berdasarkan garis panduan pelaksanaan IMABT yang dibentuk.

PENGHARGAAN

Penyelidik ingin mengucapkan terima kasih kepada UKM di atas pengurniaan Dana Penyelidikan GUP-2020-066 yang digunakan bagi membiayai penyelidikan dan penulisan manuskrip ini. Artikel ini telah dibentangkan pada Persidangan Tuanku Ja'afar (Tuanku Ja'afar Conference and Workshop 2021) (TJC 2021).

NOTA

- ¹ Perlembagaan Persekutuan Malaysia
- ² United Nations Secretariat of the Permanent Forum on Indigenous Issues, 'The Concept of Indigenous Peoples', (2006) UNEP, p 2-3.
- ³ M. Dixon, *Textbook on International Law*, Oxford University Press, 2007, p 50.
- ⁴ Rohaida Nordin, *Protection of Indigenous Peoples' Rights in Malaysia: State's Perspective, Obligation and Capacity*, Penerbit UKM, Bangi, 2019, p 34.
- ⁵ J.I. Herrera, 'Free, Prior and Informed Consent (FPIC) in Mexico: Elements for its Construction and Challenges', (2019) *The Age of Human Rights Journal*, p 1-22.
- ⁶ Rohaida Nordin & Mohd Syahril Ibrahim, 'Exercising the Principle of Free, Prior and Informed Consent (FPIC) in Land Development: An appraisal with Special Reference to the Orang Asli in peninsular Malaysia', (2014) 22(S) *Pertanika J. Soc. Sci & Hum*, p 183-204.
- ⁷ Y. Kanosue, 'When land is taken away: States obligations under international human rights law concerning large-scale projects impacting local communities', (2015) *Human Rights Law Review*, p 643-651.
- ⁸ S. Jolly, C. ter Haar, & F. Venzon, 'In the Matter of: An Opinion on the Land Rights of the Malaysian Orang Asli', (2012) *Malaysian Bar*.
- ⁹ Forest Stewardship Council, 'Implementing Free, Prior and Informed Consent (FPIC): A Forest Stewardship Council Discussion Paper', (2018) *FSC*, p 5-11.
- ¹⁰ Food and Agriculture Organization of the United Nations, 'Free Prior and Informed Consent: An Indigenous Peoples' Right and A Good Practice for Local Communities', (2016) *Free, Prior and Informed Consent Manual*, p 13.
- ¹¹ C. Iseli, 'The Operationalization of the Principle of Free, Prior and Informed Consent: A Duty to Obtain Consent or Simply a Duty to Consult?', (2020) 38(2) *Journal of Environmental Law*, p 263.
- ¹² N. Pillay, 'Free, Prior and Informed Consent of Indigenous Peoples', (2013) United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, p 2.
- ¹³ M. Raftopoulos, et al, 'Implementing Free Prior and Informed Consent: the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007), the Challenges of REDD+ and the Ccase for the precautionary principle', p 11.
- ¹⁴ Forest Stewardship Council, 'FSC Guidelines for the Implementation of the Right to Free, Prior and Informed Consent', 2019, p 17.
- ¹⁵ C. Iseli, 'The Operationalization of the Principle of Free, Prior and Informed Consent: A Duty to Obtain Consent or Simply a Duty to Consult?', p 263.

- ¹⁶ Food and Agriculture Organization of the United Nations. ‘Free Prior and Informed Consent: An Indigenous Peoples’ Right and A Good Practice for Local Communities. Manual for Project Practitioners’, p 15-16.
- ¹⁷ M. Raftopoulos, et al, ‘Implementing Free Prior and Informed Consent: the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007), the Challenges of REDD+ and the Case for the precautionary principle’, p 12.
- ¹⁸ N. Collins, ‘Lessons from Implementing Free Prior and Informed Consent (FPIC) in the Philippines: A Case Study for Teaching Purposes-Facilitator’s Guide’, (2016) *SMICSRM Centre for Social Responsibility in Mining*, p 1.
- ¹⁹ M. Raftopoulos, et al, ‘Implementing Free Prior and Informed Consent: the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007), the Challenges of REDD+ and the Case for the precautionary principle’, p 9.
- ²⁰ N. Pillay, ‘Free, Prior and Informed Consent of Indigenous Peoples’, p 2.
- ²¹ C. Iseli, ‘The Operationalization of the Principle of Free, Prior and Informed Consent: A Duty to Obtain Consent or Simply a Duty to Consult?’, p 263.
- ²² M. Raftopoulos, et al, ‘Implementing Free Prior and Informed Consent: the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007), the Challenges of REDD+ and the Case the precautionary principle’, p 87-103.
- ²³ C. Iseli, ‘The Operationalization of the Principle of Free, Prior and Informed Consent: A Duty to Obtain Consent or Simply a Duty to Consult?’, p 263.
- ²⁴ M. Raftopoulos, et al, ‘Implementing Free Prior and Informed Consent: the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007), the Challenges of REDD+ and the Case for the precautionary principle’, p 9.
- ²⁵ M. Raftopoulos, et al, ‘Implementing Free Prior and Informed Consent: the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007), the Challenges of REDD+ and the Case for the precautionary principle’, p 9.
- ²⁶ M. Colchester, & M.F. Ferrari, ‘Making FPIC Work: Challenges and Prospects for Indigenous Peoples’, (2007) *FPIC Working Papers, Forest Peoples Programme*, p 2.
- ²⁷ J. Campbell, ‘Engaging With Free, Prior and Informed Consent’, (2012) *BSR*, p 6-12.
- ²⁸ J. Campbell, ‘Engaging With Free, Prior and Informed Consent’, p 6-12.
- ²⁹ M. Colchester, et al, ‘Making FPIC Work: Challenges and Prospects for Indigenous Peoples’, p 20.
- ³⁰ Forest Stewardship Council, ‘Implementing Free, Prior and Informed Consent (FPIC): A Forest Stewardship Council Discussion Paper’, p 1-32.
- ³¹ M. Raftopoulos, & D. Short, ‘Implementing free prior and informed consent: the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007), the Challenges of REDD+ and the case for the precautionary principle’, (2019) *23(1-2) The International Journal of Human Rights*, p 8.
- ³² M. Colchester, et al, ‘Making FPIC Work: Challenges and Prospects for Indigenous Peoples’, p 1-21.
- ³³ Forest Stewardship Council, ‘Implementing Free, Prior and Informed Consent (FPIC): A Forest Stewardship Council Discussion Paper’, p 1-32.
- ³⁴ Forest Stewardship Council, ‘FSC Guidelines for the Implementation of the Right to Free, Prior and Informed Consent (FPIC)’, 2012, p 23.
- ³⁵ M. Raftopoulos, et al, ‘Implementing Free Prior and Informed Consent: the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007), the Challenges of REDD+ and the Case for the precautionary principle’, p 87-103.
- ³⁶ J. Campbell, ‘Engaging With Free, Prior and Informed Consent’, p 6-12.
- ³⁷ J. Springer, & V. Retana, ‘Free, Prior, Informed Consent and REDD+: Guidelines and Resources’, *WWF Working Paper*, 2011, p 1-10.
- ³⁸ J. Springer, et al, ‘Free, Prior, Informed Consent and REDD+: Guidelines and Resources’, p 1-10.
- ³⁹ H. M. Haugen, ‘The Right to veto or Emphasising Adequate Decision-Making Processes? Clarifying the Scope of the Free, Prior and Informed Consent (FPIC) Requirement’, (2016) *34(3) Netherland Journal of Quarterly Right*, p 251.
- ⁴⁰ Food and Agriculture Organization of the United Nations, ‘FAO Policy on Indigenous and Tribal Peoples’, 2015, p 1-34.
- ⁴¹ Abdul Ghafur Hamid @ Khin Maung Sein, *Public International Law A Practical Approach*, Sweet & Maxwell, Subang Jaya, 4th Edn, 2019, p 58.
- ⁴² Abdul Ghafur Hamid, et al, *Public International Law A Practical Approach*, p 58.
- ⁴³ H. M. Haugen, ‘The Right to veto or Emphasising Adequate Decision-Making Processes? Clarifying the Scope of the Free, Prior and Informed Consent (FPIC) Requirement’, p 251.
- ⁴⁴ Rohaida Nordin, *Rights of Indigenous Peoples in Peninsular Malaysia: Domestic and International Perspectives*, Penerbit UKM, Bangi, 2018, p 96.
- ⁴⁵ Rohaida Nordin & Mohd Syahril Ibrahim, ‘Exercising the Principle of Free, Prior and Informed Consent (FPIC) in Land Development: An appraisal with Special Reference to the Orang Asli in peninsular Malaysia’, (2014) *22(S) Pertanika J. Soc. Sci & Hum*, p 201.
- ⁴⁶ H. M. Haugen, ‘The Right to veto or Emphasising Adequate Decision-Making Processes? Clarifying the Scope of the Free, Prior and Informed Consent (FPIC) Requirement’, p 251.
- ⁴⁷ Rohaida Nordin, *Rights of Indigenous Peoples in Peninsular Malaysia: Domestic and International Perspectives*, p 96.
- ⁴⁸ K. S. Coates, & B. Favel, ‘Understanding FPIC’, *Aboriginal Canada and the Natural Resource Economy Series*, 2016, p 16.
- ⁴⁹ H. M. Haugen, ‘The Right to veto or Emphasising Adequate Decision-Making Processes? Clarifying the Scope of the Free, Prior and Informed Consent (FPIC) Requirement’, p 251.
- ⁵⁰ P. Joffe, ‘Veto and Consent - Significant Differences’, (2018), p 7.
- ⁵¹ C. Iseli, ‘The Operationalization of the Principle of Free, Prior and Informed Consent: A Duty to Obtain Consent or Simply a Duty to Consult?’, p 275.
- ⁵² P. Joffe, ‘Veto and Consent - Significant Differences’, p 1.
- ⁵³ C. Iseli, ‘The Operationalization of the Principle of Free, Prior and Informed Consent: A Duty to Obtain Consent or Simply a Duty to Consult?’, p 263.
- ⁵⁴ Forest Stewardship Council, ‘Implementing Free, Prior and Informed Consent (FPIC): A Forest Stewardship Council Discussion Paper’, p 1-32.
- ⁵⁵ P. Joffe, ‘Veto and Consent - Significant Differences’, p 1.

- ⁵⁶ P. Joffe, 'Veto and Consent - Significant Differences', p 2.
- ⁵⁷ Food and Agriculture Organization of the United Nations, 'Respecting free, prior and informed consent', 2014 p 1-38.
- ⁵⁸ Food and Agriculture Organization of the United Nations, 'FAO Policy on Indigenous and Tribal Peoples', p 1-34.
- ⁵⁹ Food and Agriculture Organization of the United Nations, 'FAO Policy on Indigenous and Tribal Peoples', p 1-34.
- ⁶⁰ C. Iseli, 'The Operationalization of the Principle of Free, Prior and Informed Consent: A Duty to Obtain Consent or Simply a Duty to Consult?', p 275.
- ⁶¹ N. Collins, 'Lessons from Implementing Free Prior and Informed Consent (FPIC) in the Philippines: A Case Study for Teaching Purposes-Facilitator's Guide', p 10.
- ⁶² A. Buxton, 'The Spirit of FPIC: Lessons from Canada and the Philippines', 2012, p 67-72.
- ⁶³ J. Campbell, 'Engaging With Free, Prior and Informed Consent', p 6-12.
- ⁶⁴ OXFAM America, 'Free Prior and Informed Consent in the Philippines Regulations and Realities', *Oxfam America Briefing Paper*, 2013, p 1-21.
- ⁶⁵ OXFAM America, 'Free Prior and Informed Consent in the Philippines Regulations and Realities', p 15.
- ⁶⁶ OXFAM America, 'Free Prior and Informed Consent in the Philippines Regulations and Realities', p 1-21.
- ⁶⁷ A.N.L.Calde, A.N. Ciencia Jr. & R.D. Rovillos, *An assessment of the implementation of the Free and Prior Informed Consent (FPIC) in the Philippines*, GIZ, Philippines, 2013, p 22-45.
- ⁶⁸ A.N.L.Calde, et al, *An assessment of the implementation of the Free and Prior Informed Consent (FPIC) in the Philippines*, p 22-45.
- ⁶⁹ N. Collins, 'Lessons from Implementing Free Prior and Informed Consent (FPIC) in the Philippines: A Case Study for Teaching Purposes-Facilitator's Guide', p 10.
- Collins, N. 2016. *Lessons from Implementing Free Prior and Informed Consent (FPIC) in the Philippines: A Case Study for Teaching Purposes-Facilitator's Guide*. SMICSRM Centre for Social Responsibility in Mining. p1-53.
- Deklarasi Mengenai Hak Orang Asal.
- Dixon, M. 2007. *Textbook on International Law*. Oxford University Press.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2014. Respecting free, prior and informed consent. p 1-38.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2015. FAO Policy on Indigenous and Tribal Peoples. p 1-34.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2016. Free Prior and Informed Consent: An Indigenous Peoples' Right and A Good Practice for Local Communities. *Free, Prior and Informed Consent Manual*. p 13.
- Forest Stewardship Council. 2012. FSC Guidelines for the Implementation of the Right to Free, Prior and Informed Consent (FPIC). p 23.
- Forest Stewardship Council. 2018. Implementing Free, Prior and Informed Consent (FPIC): A Forest Stewardship Council Discussion Paper. *FSC*. p 5-11.
- Forest Stewardship Council. 2019. FSC Guidelines for the Implementation of the Right to Free, Prior and Informed Consent. p 17.
- Haugen, H.M. 2016. The right to veto or emphasising adequate decision-making processes? Clarifying the scope of the free, prior and informed consent (FPIC) requirement. *Netherland Journal of Quarterly Right* 34(3): 250-273.
- Herrera, J.I. 2019. Free, Prior and Informed Consent (FPIC) in Mexico: Elements for its construction and challenges. *The Age of Human Rights Journal*: 1-22.
- Human Rights Commission of Malaysia. 2013. *Report of the National Inquiry into the Land Rights of Indigenous Peoples*. *Forest People Programme*. Kuala Lumpur: Human Rights Commission Malaysia.
- Indigenous and Tribal Peoples Convention 1989.
- Indigenous Peoples' Right Act 1977.
- Iseli, C. 2020. The operationalization of the principle of free, prior and informed consent: A duty to obtain consent or simply a duty to consult? *Journal of Environmental Law* 38(2): 260-275.
- Joffe, P. 2018. Veto and Consent - Significant Differences. p 1-34.
- Jolly, S., ter Haar, C. Venzon, F. 2012. In the Matter of: An Opinion on the Land Rights of the Malaysian Orang Asli. Malaysian Bar.
- Kanosue, Y. 2015. When land is taken away: States obligations under international human rights law concerning large-scale projects impacting local communities. *Human Rights Law Review*: 643-651.
- OXFAM America. 2013. Free Prior and Informed Consent in the Philippines. *Oxfam America Briefing Paper*, p 1-21.

RUJUKAN

- Abdul Ghafur Hamid @ Khin Maung Sein. 2019. *Public International Law*. 4th edition. Subang Jaya: Sweet & Maxwell.
- Akta Orang Asli 1954.
- Buxton, A. 2011. The spirit of FPIC: Lessons from Canada and the Philippines. *Participatory Learning and Action*, 67-73.
- Calde, A.N.L., Ciencia Jr., A.N. & Rovillos, R. D. 2013. An Assessment of the Implementation of the Free and Prior Informed Consent (FPIC) in the Philippines. 1, Philippines: GIZ GmbH.
- Campbell, J. 2012. Engaging With Free, Prior and Informed Consent. *BSR*, 1-25.
- Coates, K. S. & Favel, B. 2016. Understanding FPIC. *Aboriginal Canada and the Natural Resource Economy Series*, 1-25.
- Colchester, M. & Ferrari, M.F. 2007. Making FPIC Work: Challenges and Prospects for Indigenous Peoples. *FPIC Working Papers, Forest Peoples Programme*, 1-20.

- Perlembagaan Persekutuan Malaysia.
- Pillay, N. 2013. Free, Prior and Informed Consent of Indigenous Peoples. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*. p 1-2.
- Raftopoulos, M. & Short, D. 2019. Implementing Free Prior and Informed Consent: The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007), the Challenges of REDD+ and the Case for the precautionary principle. *The International Journal of Human Rights* 23(1-2): 87-103.
- Rohaida Nordin. 2018. *Rights of Indigenous Peoples in Peninsular Malaysia: Domestic and International Perspectives*. Bangi: Penerbit UKM.
- Rohaida Nordin. 2019. *Protection of Indigenous Peoples' Rights in Malaysia: State's Perspective, Obligation and Capacity*. Bangi: Penerbit UKM.
- Rohaida Nordin & Mohd Syahril Ibrahim. 2014. Exercising the principle of Free, Prior and Informed Consent (FPIC) in land development: An appraisal with special reference to the Orang Asli in Peninsular Malaysia. *Pertanika J. Soc. Sci. & Hum.* 22(S): 183-204.
- Springer, J. & Retana, V. 2011. Free, Prior, Informed Consent and REDD+: Guidelines and Resources. *WWF Working Paper*, p 1-10.
- United Nations Secretariat of the Permanent Forum on Indigenous Issues. 2006. The Concept of Indigenous Peoples'. *UNEP*, p 1-5.
- Syahirah Nadiah Ahmad A'sri
Pelajar
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
Emel: syahirahnadiah05@gmail.com
- Rohaida Nordin (Pengarang koresponden)
Profesor Madya
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
Emel: rohaidanordin@ukm.edu.my